SUMMARY. The article discusses the unique methods and skill of the director and actors, as well as the productive work of the creative team in the full-length feature film "Road to Ustyurt," filmed in 2018 by the Karakalpakfilm State Unitary Enterprise as part of a creative partnership.

O‘ZBEK KINOSIDA VIDEO TASVIR TEXNOLOGIYASI ORQALI OLIB BORILGAN EKSPERIMENTAL IZLANISHLAR (National Panasonic NV-M5 kamera tajribasi misolida)

B.Y.Turobov – *“Kino-foto-televideniye va radio o‘quv studiyasi” boshlig‘i*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Tayanch so‘zlar: o‘zbek kinosi, video tasvir texnologiyasi, analog kamera, National Panasonic NV-M5, eksperimental izlanish, visual kompozitsiya, operatorlik san’ati, VHS format, texnik-hissiy yechim

Ключевые слова: узбекское кино, видеотехнология изображения, аналоговая камера, National Panasonic NV-M5, экспериментальные исследования, визуальная композиция, операторское искусство, формат VHS, техническо-эмоциональное решение

Key words: Uzbek cinema, video imaging technology, analog camera, National Panasonic NV-M5, experimental research, visual composition, cinematography (or: art of camerawork),VHS format, technical and emotional solution

1990-yillarning oxiri O‘zbekistonda texnologik o‘zgarishlar boshlangan davr bo‘lib, kino san’atida ham muayyan darajada iz qoldirdi. An’anaviy 16 mm, 35 mm kinoplyonka texnologiyasi yuqori sifatli tasvir bera olishiga qaramay, murakkab ishlov jarayoni va yuqori xarajatlar bilan bog‘liq edi. Shu davrga kelib, VHS formatdagi videokameralar, xususan National Panasonic NV-M5 kamerasi texnologik muqobil vosita sifatida ommalasha boshladi. Uning ixchamligi, qulayligi, mobil ishlatish imkoniyati va nisbatan arzonligi mustaqil kinochilar, televideniye operatorlari e’tiborini tortdi. Mazkur kamera yarim professional va reportaj janridagi ishlanmalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, tasvir to‘g‘ridan-to‘g‘ri VHS formatidagi magnit tasmasiga yoziladi. Rang balansi avtomatik tarzda muvozanatga keltiriladi. Optik zumga ega, yorug‘lik yetarli bo‘lgan sharoitda esa tasvir sifati muayyan darajada qoniqarli natijalarni beradi. Ushbu texnik imkoniyatlar o‘z davrida tajriba va hujjatli janrlar ustida ishlayotgan operatorlar uchun sezilarli qulaylik yaratadi.

Shunga qaramay, VHS formatining tabiiy texnik cheklovlari past rezolyutsiya, donador (grainy) tasvir, ranglar uzatilishidagi sayozlik kino san’atining ifoda vositalarini toraytirgan. Yorug‘lik va soyalar o‘rtasidagi kontrastning sustligi dramatik sahnalarni yaratishda muayyan qiyinchiliklar tug‘dirgan. Shuningdek, chuqurlik effekti va tasvir plastikasini boyituvchi kinooptik estetikaga to‘laqonli mos kelmasligi ayrim ijodkorlar imkoniyatlarini chegaralagan. Biroq, National M5 kamerasi taqdim etgan “xom”, naturalistik va realistik ko‘rinishdagi tasvir ayniqsa hujjatli hamda eksperimental janrlar uchun yangi ifoda vositasiga aylandi. Ushbu vosita orqali suratga olingan ba’zi filmlar kino va video orasidagi chegarani yo‘qotib, yangi visual til izlanishlariga zamin yaratdi. O‘zbekiston kinosida bu kabi kameralar bilan amlaga oshirilgan ilk tajribalar professional kinokamera mavjud bo‘lmagan sharoitda xalqchil va bevosita ifoda imkoniyatlarini ochib berdi.

National Panasonic NV-M5 kamerasiga o‘zbek operatorlik san’ati tarixida oraliq texnologik bosqich timsoli sifatida qaralishi mumkin. U kinoplyonkaning poetic kuchi bilan raqamli texnologiyalar mukammalligi o‘rtasida o‘ziga xos ko‘prik bo‘lib xizmat qilgan. Ushbu maqolada mazkur kamera bilan suratga olingan “Taqdir” filmi misolida o‘zbek visual hikoyachilikda qanday tasviriy o‘zgarishlar yuz bergani tahlil etiladi.

“Taqdir” filmi melodrama janrida yaratilgan bo‘lib, bosh rolni N.Hojiyev ijro etgan. Film syujeti oddiy insonning hayotiy maqsadlari va sof muhabbati uchun kurashayotganda qaltis qarorlar qabul qilib, o‘z taqdirini murakkab ahvolga solishi haqidagi voqealarni tasvirlaydi.

Film qahramoni Sanjar oilada otasiz o‘sib ulg‘aygan, oddiy va mehribon yosh yigit. U o‘zining sevgan qizi bilan mahalladagi xiyobonda uchrashadi. Ammo, badavlat oilaning arzanda farzandi va uning hamtovoqlari Sanjarga nisbatan zo‘ravonlik qiladilar. Sanjar o‘zini himoya qilish maqsadida, ko‘chadagi bo‘sh shisha idishni sindirib, raqibiga qarata tashlaydi va uni jiddiy jarohatlaydi. Ushbu voqeadan so‘ng sud hukmi bilan uzoq muddatga qamoqqa yuboriladi.

Qamoqdan chiqqach, Sanjar jamiyat tomonidan qamalganlik uchun qarshi munosabatga duch keladi. Ishga joylasholmay, o‘zini begona va kerakmas insondek his qiladi. Bu holatda esa sevgan qizini izlashga ham jur’at topmaydi. Natijada, u ichkilikbozlik, kashandalik va nojo‘ya davrlar ortida yashay boshlaydi. Bunday holat uning ruhiy tushkunligi va ijtimoiy izolyatsiyasini yanada kuchaytiradi.

Bir kuni fohisha ayol uni “qo‘lga oladi”. Ularni birga kechgan tun, tonglari ayol tomonidan yolg‘on ayblovlar bilan buziladi. Qisqa muddatda Sanjar o‘sha ayolga uylanishga majbur bo‘ladi. Keyingi voqealar rivojida uning turmushi murakkablashadi. Ayoli eski kasbiga qaytib, xiyonat yo‘lidan boradi. Sanjar va ayol o‘rtasidagi munosabatlar yomonlashib, ajralish yoqasiga keladi. Shuningdek, eski raqiblaridan yana tahdidlar bo‘ladi.

Hayotining eng qiyin lahzalarida Sanjar qishloqdagi tog‘ bag‘ridagi xilvat joyda o‘ldirilishdan qutqariladi. Shu yigit Sanjarning tashlab ketilgan o‘g‘lini topib, unga topshiradi. Bu voqea Sanjarning hayotiga yangi umid bag‘ishlaydi. O‘zining san’atga bo‘lgan mehrini davom ettirgan Sanjar, oxir-oqibat o‘g‘li bilan baxtli yashashga intiladi. Film syujeti orqali hayotiy murakkabliklar, insoniylik, muhabbat va taqdir sinovlari nozik badiiy tilda yoritilgan.

“Taqdir” filmi Namangan viloyatida tasvirga olingan. Bu joy tanlanganining asosiy sababi qahramonlarning prototiplariga asoslangan senariy taqdim etilganligi bilan bog‘liqdir. Filmning tasviriy sifati va yaratuvchi jamoasining tajribasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Operator E.Mamedov uzoq yillar davomida badiiy kino hamda O‘zbekiston ilmiy-ommabop va hujjatli filmlar kinostudiyasida ishlangan malakali mutaxassisdir. Film yaratilish jarayoniga batafsil nazar tashlaganda, uning badiiy sifati past bo‘lishining sabablari oydinlashadi. Tadqiqotlar natijasida filmning senariy muallifi A.Nurmatov dastlab rejissyor sifatida ishlashni maqsad qilgan. Biroq keyinchalik ushbu mas’uliyatni to‘liq bajara olmasligini anglab, postanovkachi-operator E.Mamedovga topshirganligi aniqlandi.

Tasviriy qismga chuqurroq to‘xtaladigan bo‘lsak, filmga ajratilgan mablag‘ miqdori aniq bo‘lmasa-da, tasvirga olish ishlari kinotasmali kamerada amalga oshirilmagani moliyaviy cheklovlarning mavjudligidan dalolat beradi. Bu holat filmning tasvir sifatiga ta’sir qilganligi tomoshabinga darhol ko‘rinadi. Bundan tashqari, ijodkorlar faqat yoz faslida suratga olishganligi yuqori kontrastlikka va kartinadagi syujet davomida vaqt o‘tishi, qahramonlarning keksayishi va fasllar almashishi kabi badiiy jihatlarning yetarlicha ifodalanmasligiga sabab bo‘lgan.

Filmda asosan tayyor obyektlardan foydalanilgan, pavilonli yoki dekoratsiyali tasvirga olish ishlari mavjud emas. Bu holat ham film byudjetining cheklanganligini isbotlaydi. Shu bilan birga, badiiy kino uchun bu kabi imkoniyatlarning cheklanishi suratga olish sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Operator suratga olish jarayonida kadr kompozitsiyasi va uning tasviriy yechimlari ustida puxta ishlashi lozim. Agar operator shu bilan birga rejissyorlik funksiyasini ham bajarishga majbur bo‘lsa, uning asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan mezansahna qurish, aktyorlar bilan ishlash va umumiy ijodiy guruhni boshqarish kabi masalalarga ham e’tibor qaratishi talab etiladi. Bunday holatda operatorning tasvirga olishga to‘liq konsentratsiyasi susayib, operatorlik mahorati va mas’uliyati izdan chiqishi mumkin. Afsuski, aynan “Taqdir” kinokartinasida shunday muammo yuzaga kelgan.

Filmda operatorlik tasviriy ifoda va texnik vositalardan samarali foydalanilganini ta’kidlab bo‘lmaydi. Agar operator yordamchi texnikalar kran, rels, telejka, stedikam, yelka shtativ (naplechnik) kabi uskunalarni faol qo‘llaganida, filmning dramaturgik ta’sir kuchi va ritmi sezilarli darajada jonlanardi. Bu vositalar kadrlarning harakatlanuvchanligini oshirib, filmning hissiy ta’sirini kuchaytirishga xizmat qilgan bo‘lar edi.

National Panasonic NV-M5 kamerasida suratga olishda, odatda, rang haroratini muvozanatlash (svetovoy balans) uchun kameraning “manual” rejimidan foydalaniladi. Bu rejim har qanday yorug‘lik sharoitida ranglarni to‘g‘ri sozlash imkonini beradi. Shu bilan birga, turli rangdagi fonlarga moslab rang balansini sozlash orqali maxsus atmosferalar yaratish ham mumkin. Filmida aynan shu uslubdan foydalanilganini boshlang‘ich epizodlarda, ya’ni Sanjarning o‘z taqdiridan ranjishini ifodalovchi ichki monologida, kunduzning tonggi ko‘kimtir ranglarda tasvirlanishida kuzatish mumkin.

E.Mamedov kinotasmali kamerada ko‘plab badiiy filmlar yaratgan tajribali operator sifatida yangi kamera bilan ishlash tajribasi bo‘ldi. Har qanday yangi texnologiya bilan tajriba qilish har doim ham muvaffaqiyatli bo‘lmaydi. Birinchi jihat shundaki, o‘sha davrdagi kinoteatrlarda ishlatiladigan kinoproektorlar asosan kinotasmali kadrlarni namoyish qilishga mo‘ljallangan bo‘lib VHS formatdagi videotasvir sifatining pastligi katta ekranda ko‘rsatilganda sifat yo‘qolishiga olib kelgan.

Ikkinchi jihat kameraning texnik imkoniyatlari cheklanganligi bilan bog‘liq.

“National M5 Professional VHS” videokamerasi, aslida havaskorlar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, qo‘shimcha obyektivlardan foydalanishga imkon bermasligi sababli, kadr kompozitsiyasini boy va jozibador qilishda cheklov yaratgan. Natijada, film kadrlarining badiiy ifodasi va texnik darajasi past bo‘lib qolgan.

Shu tarzda, “Taqdir” kinokartinasidagi operatorlik ishi o‘zining texnik va ijodiy chegaralariga ega bo‘lishi, shuningdek, operator-rejissyorlik vazifalarining bir kishiga yuklanishi filmning tasviriy va badiiy sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatganini aks ettiradi.

“Taqdir” filmining ko‘p epizodlari asosan tabiiy sharoitlarda, kunduzi suratga olingan. Biroq operator tomonidan qo‘shimcha yoritish usullaridan foydalanilmaganligi seziladi. Bu esa ichki interyer sahnalarida va tungi kadrlar yoritilishda sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, kameraning fokusni to‘g‘rilash va rang haroratini muvozanatlash tizimlarining ko‘p hollarda avtomatik rejimda ishlatilgani tufayli, harakatdagi sahnalarda tasvirning tiniqligi va ekspozitsiyasi bir necha bor o‘zgarib ketganligi kuzatiladi. Bu holat tasvir sifatining izchil bo‘lmasligi, kadrlarning sifat jihatdan past darajada chiqishiga olib keladi.

Har bir operatorning o‘ziga xos uslubi mavjud bo‘lgani kabi. E.Mamedov ham filmda interyer va tungi sahnalarni yoritishda yoyilib tarqatuvchi yorug‘lik vositalaridan foydalanishga ustunlik bergan. Biroq kameraning transfokator tizimidan (tasvirni yaqinlashtirish va uzoqlashtirish funksiyasi) haddan tashqari ko‘p foydalanilishi filmning tasviriy yechimida sezilarli kamchiliklarga sabab bo‘lgan. Bu holat natijasida kadrlar soni kam bo‘lib, ular o‘zaro tushunarsiz ko‘rinishga ega bo‘lgan. Ekspozitsiya va fokusning o‘zgarishi esa tasvir sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Xususan, kadr yaqinlashtirilganda aniq urg‘u berilishi lozim bo‘lgan joygacha yetib borguncha ekspozitsiya va fokusning o‘zgarishi qo‘pol texnik xatolarga sabab bo‘lgan. Natijada, bu nuqsonlar filmning badiiy qiymatini pasaytirgan.

Filmda murakkab tasvirga olish usuli ikki epizodda aniq ko‘zga tashlanadi. Birinchi epizodda Sanjarning nozik his-tuyg‘ulari, she’riy nazmga moyilligi va boylarning bazm-u-jamshid kechalariga qo‘shilib yurishi tasvirlanadi. Ushbu sahnalardan birida Sanjar o‘z xotini Lolaning sharmandali holatini ko‘rib, o‘rtada janjal yuzaga keladi. Voqea oxirida Sanjarni kaltaklab, tog‘dagi bir tepalikdan tashlab yuborishadi. Ikkinchi murakkab tasvirga olish usuli esa Lolaning hayotidan to‘ygan holatda mashinada halokatga uchragan sahnasida qo‘llanilgan. Har ikkala sahnada kaskadyorlar o‘zlarining topshiriqlarini yuqori darajada uddalaganliklari filmning dramatik kuchini oshirishga xizmat qilgan.

Shunday qilib, “Taqdir” filmida operatorlik texnikalari va tasvirga olish uslublarining aralash xususiyatlari, ba’zi texnik kamchiliklarga qaramay, filmning hissiy va badiiy ifodasini mustahkamlashga qaratilgan urinishlar sifatida qadrlanishlari filmning umumiy tasviriy yechimida sezilarli salbiy ta’sir qoldirgan.

Ushbu maqolada o‘zbek kinofilmlarida video tasvir texnologiyalarining dastlabki tajribalari, xususan, National Panasonic NV-M5 kamerasidan foydalanish misolida tahlil qilindi. 1990-yillarda o‘zbek kinosida texnik va moliyaviy cheklovlarga qaramay, yangi usullarni sinovdan o‘tkazish orqali kino ijodkorlari tasviriy yechimlarni rivojlantirishga intilganlari ko‘rsatildi. Video texnologiyalarning imkoniyatlari va cheklovlari, shu jumladan, kamera fokuslash, rang harorati muvozanati va yoritish usullarining tasvir sifatiga ta’siri o‘rganildi. Bu tajribalar kelajakda o‘zbek kinosida texnologik yangilanishlar va tasvir sifatining oshishiga asos bo‘lib xizmat qilishi mumkinligi ta’kidlandi. Shuningdek, texnik cheklovlar ijodiy jarayonga qanday ta’sir ko‘rsatgani va yangi texnologiyalarni o‘zlashtirishdagi muhim qadamlar haqida mulohazalar bildirildi. Natijada, maqola o‘zbek kinomexanikasi rivojida video tasvir texnologiyasining sinov bosqichlari va ularning san’at sifatiga ta’sirini yoritib, kelajak istiqbollariga chorlov vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Актуальные вопрос кинооператорского искусства. Сборник статьей. Сост. А.Головня. - М.:ВГИК, 1979. - С.75.

2. Бутовский Я. Андрей Москвин, кинооператор. - Спб: Дмитрий Буланин, 2000. - С.298.

3. Голдовский Е. Основы кинотехники. - М.: Искусство, 1965. - С.636.

4. Десят операторских биографий. Сб. Ст. О А.Левицком, Э.Тиссэ, А.Головне, А.Мосвине, Д.Демуском, М.Магидсоне, Б.Волчеке, А.Гальперине, Д.Косматове, С.Урусевском. / Сост. М. Голдовская. - М.: Искусство, 1978. - С.207.

5. Ильин Р. Мастерство оператора кино и телевидения. - М.: ВГИК, 1985. - С.56.

6. Исмаилов А. Кинооператорское мастерство. - Т.: УзДСИ, 2004.- С.420.

7. Исмаилов А., Салиев М. Витторио Стораро. Живопис со светом. - Т.: УзДСИ, 2004. - С.126.

REZYUME. Mazkur maqolada o‘zbek kinosida video tasvir texnologiyasi asosida olib borilgan ilk eksperimental izlanishlar, xususan analog video kamerasi yordamida amalga oshirilgan tajribalar tahlil etiladi. Kamera bilan ishlash jarayonida yuzaga kelgan texnik va hissiy yechimlarni sharhlab, raqamli texnologiyalarga o‘tish arafasida bo‘lgan davrda tajriba orqali operatorlik ifodasi va sahnalashtirishda yuzaga kelgan o‘zgarishlarga e’tibor qaratadi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируются первые экспериментальные исследования в узбекском кинематографе, основанные на видеотехнологиях, в частности, опыты, проведённые с использованием аналоговой видеокамеры. Освещаются технические и эмоциональные решения, возникшие в процессе работы с камерой, а также изменения в операторском выражении и режиссуре, произошедшие в период перехода к цифровым технологиям.

SUMMARY. This article analyzes the early experimental research in Uzbek cinema based on video imaging technology, particularly the experiments conducted using an analog video camera. It explores the technical and emotional solutions encountered during the filming process, emphasizing the shifts in cinematographic expression and staging that emerged during the transition to digital technologies.

BIBLIOGRAFIYA HÁM MÁDENIYAT

GLOBALIZATSIYA DAVRIDA MILLIY MADANIYAT VA IJTIMOIY INTEGRATSIYA

Abatova Gúlnaz Maksetbaevna – *assistent o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat institutı Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: globalizatsiya, milliy madaniyat, ijtimoiy integratsiya, madaniy meros, raqamli texnologiyalar, ta’lim tizimi, identitet, madaniy siyosat, raqamli muzey, virtual ekskursiya, madaniy kontent, yoshlar, ijodiy loyihalar, madaniyat markazlari, barqaror taraqqiyot, jamoatchilik tashabbuslari, madaniy uyg‘unlik, strategik rivojlanish, madaniyatni saqlash, mahalliy hamjamiyat.

Ключевые слова: глобализация, национальная культура, социальная интеграция, культурное наследие, цифровые технологии, система образования, идентичность, культурная политика, цифровой музей, виртуальная экскурсия, культурный контент, молодежь, творческие проекты, культурные центры, устойчивое развитие, общественные инициативы, культурная гармония, стратегическое развитие, сохранение культуры, местное сообщество.

Key words: globalization, national culture, social integration, cultural heritage, digital technologies, education system, identity, cultural policy, digital museum, virtual tour, cultural content, youth, creative projects, cultural centers, sustainable development, public initiatives, cultural harmony, strategic development, cultural preservation, local community.

Kirish. Globalizatsiya jarayonlari zamonaviy dunyoda madaniy va ijtimoiy jarayonlarning murakkab va o‘zaro bog‘liq tizimini shakllantirmoqda. Milliy madaniyat, o‘zining tarixiy ildizlari va an’analari bilan jamiyatning asosiy identifikatsiya omili sifatida qolaverar ekan, global ta’sirlar esa uning dinamikasini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy integratsiya - jamiyatning turli qatlamlari va guruhlarini birlashtirish mexanizmi sifatida — milliy madaniyatning saqlanishi va rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Mazkur jarayonlar o‘rtasidagi muvozanatni aniqlash va uni samarali boshqarish hozirgi zamon ijtimoiy-madaniy muammolarini yechishda kalit vazifasini bajaradi. Shunday qilib, milliy madaniyat va ijtimoiy integratsiyaning o‘zaro aloqalari, globalizm sharoitida jamiyatlarning barqaror rivojlanishi uchun asosiy omillardan biri sifatida ko‘rib chiqilishi zarur.

Globalizatsiya zamonaviy dunyoda madaniyatlararo o‘zaro ta’sirning keskin ortishi bilan ajralib turadi, bu jarayon milliy madaniyatlar uchun ham yangi imkoniyatlar, ham muammolar yaratmoqda. Milliy madaniyat o‘ziga xos tarixiy tajriba, til, an’ana va qadriyatlar majmuasi sifatida jamiyatning identifikatsiyasida asosiy rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, global jarayonlar milliy madaniyatlarni bir-biriga yaqinlashtirish, ba’zan esa ularni susaytirish xavfini yuzaga keltiradi. Ijtimoiy integratsiya esa jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlari va etnik guruhlari o‘rtasida birlik, o‘zaro tushunish va hamkorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Milliy madaniyatni saqlab qolish ijtimoiy barqarorlik uchun zarur bo‘lib, bu jarayon ijtimoiy integratsiya mexanizmlarining samarali